



Лідія Іванівна Ткаченко,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
відділу філософсько-методологічних проблем
інноваційного розвитку людини
Інституту обдарованої дитини НАПН України,
м. Київ, Україна

УДК 159.9

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ: АЛЬТЕРНАТИВА ЧИ НЕОБХІДНІСТЬ?

В статтє приведенє требованя інформаційного общества к личности и характеристики, которые должны быть присущи современному специалисту. Представлены тезисы о несоответствии образовательной системы индустриальной эпохи вызовам, стоящим перед социумом по формированию творческой личности. Отмечена необходимость использования синергетического подхода к решению проблемы развития личности.

Ключевые слова: інформаційне общество, требования к профессионалу, традиционная система образования, развитие личности, синергетический подход.

In the paper "The synergetic approach to personal development: an alternative or a necessity?" author presented requirements of the information society for person and the individual characteristics that should be inherent in the modern professional identity. The author presented abstracts of non-compliance of the educational system of the industrial age the challenges facing social environment on the formation of a creative person. The author concluded that there is a need for the use of the synergetic approach to the problem of human development.

Key words: information society, the requirements for the professional, the traditional system of education, personal development, synergistic campaign.

Сучасний стан цивілізаційного розвитку, що характеризується непинним розвитком інформаційно-комунікаційних технологій та проникненням їх у сфери суспільства, називають «постіндустріальним суспільством», «інформаційним суспільством», «суспільством знань». Цей новий тип суспільства має базисним принципом можливість легкого повсякчасного доступу до інформації. З одного боку це має позитивні моменти, як розповсюдження інформації, демократизація освіти та її доступність. З іншого – позитивні, на перший погляд, зрушення в освітній сфері породжують проблему завдань і мети освіти та загострюють питання розвитку особистості.

Традиційна система освіти доби Просвітництва й індустріальної епохи відходить у минуле. Неможливо й непотрібно в сучасному суспільстві, з його розгалуженістю наукової та економічної сфери, зі швидким багатократним примноженням знань, з технологіями, що постійно оновлюються, навчати «всіх і всьому». Шкідливим є збереження авторитарної системи навчання, в якій вчитель виступає суб'єктом, а учень – об'єктом. Отже, сформульовано вимоги формування компетентності особистості в основних галузях функціонування соціуму [1], а перед учителем поставлено завдання впровадження демократичних суб'єкт-суб'єктних відносин у системі «учитель – учень» [5].

По-новому осмислюється розвиток особистості [3], який донині розуміється, як інтелектуальний (когнітивний). «Зусилля традиційної педагогічної теорії зосереджувалися переважно на дидактиці, не приділяючи уваги способам і вигляду тих форм активності, що ведуть до творчого перекоструювання світу, передусім, соціокультурного», зауважує В. Г. Кремень [4], характеризуючи базові принципи освіти недавнього минулого та аналізуючи її нинішні завдання.

Сучасні вимоги до особистості можна сформулювати, як сформованість умінь, необхідних для аналізу інформаційних потоків, розпізнавання й відокремлення істинного знання від хибного; екстреного реагування на події швидкозмінюваного світу; динамічного пошуку й ухвалення оптимальних рішень (щодо більш нестандартних); продуктивної комунікації; проектної діяльності (пов'язаної з толерантністю, взаємодією, результативністю, самоорганізацією) тощо. Зазначені риси особистості, які можна охарактеризувати, як інноваційні, неможливо сформувати, продовжуючи застосовувати неінноваційні засоби. Отже, сьогодні потрібні нові методологічні основи, які забезпечували б розвиток особистості, що відповідав би викликам сучасного цивілізаційного поступу.

Наведемо кілька тез Дж. Хекмана, який, досліджуючи освітню політику та її результати у США, приходить до цікавих висновків, про які наголошує, що



вони мають узагальнюючий характер, а їх врахування має намір далекоглядності. Дослідник спирається на положення, що навичками, запитаними у розвитку економіки, іншою стороною якої є успішність особистості, є не лише когнітивні, а й некогнітивні. Він зазначає, що традиційно більше увага концентрується на когнітивних навичках, які вимірюються освітніми досягненнями або тестами IQ, але вилучає соціальні навички, самодисципліну та різноманітні некогнітивні навички, що є визначальними факторами життєвого успіху. Така прихильність до пізнання й академічного «розуму», що вимірюється балами у тестах, й вилучення соціального пристосування й мотивації призводять до суттєвого викривлення оцінок людського капіталу.

Нинішня політика у сфері освіти, на думку Дж. Хекмана, базується на фундаментальній помилці щодо того, *яким чином* формуються в особистості навички життя й функціонування у соціумі. Дослідник зазначає, що загальноприйнята думка, якої дотримується більшість політиків, освічених неспеціалістів і чимало вчених, полягає в тому, що основні навички, запитані в житті людини, утворюються у формальних навчальних закладах, тому їм належить центральне місце у процесі розвитку особистості. Ця думка, як вказує дослідник, хибна, оскільки ігнорує роль сімей й інших неформальних учасників процесу соціалізації у розвитку навичок та різноманітних здібностей, необхідних особистості для того, аби бути успішною у сучасних економічних умовах [7]. Американський дослідник підкреслює роль неформальних організацій в якості джерел здобуття освіти у широкому розумінні, оскільки некогнітивні навички й мотивація є тими факторами успіху, що сприяють останньому і в старшому віці, ніж когнітивні.

У нинішніх умовах, і це є загальним місцем досліджень і освітніх документів, людина має навчатися усе життя. Але це не має розумітися таким чином, що навчання дитини починається у навчальному закладі, і потім, після отримання професійної освіти, особистість має підтримувати професійний і загальнокультурний рівень тощо, постійно навчаючись.

Навчання, як пізнання життя, отримання необхідних і основних навичок опанування життєвими ситуаціями починається з народженням. У цьому, в першу чергу, беруть участь батьки (або ті, хто ближчі до дитини), а також інші соціалізатори – особи, інституції, які на цьому етапі виступають неформальними носіями освіти в широкому розумінні. Та методологія – стиль мислення, спосіб отримання знань, шляхи розв'язування проблемних завдань тощо, засвоюється дитиною на цьому етапі, складають патерни її наступного розвитку. Таке трактування знаходимо в Дж. Хекмана. Він зазначає про важливість раннього розвитку дитини для формування некогнітивних навичок і мотивації, що впливають на подальший, в тому числі й когнітивний розвиток особистості. Останні дослідження в галузі психології пізнання підтверджують, що життєвоважливу

роль у формуванні навичок відіграє період раннього дошкільця, коли здібності й мотивація людини формується сім'єю та неінституціональним середовищем. Успіх чи неуспіх на цьому етапі зумовлюють успіх чи неуспіх у навчальному закладі, а це, у свою чергу – успішність післяшкільної освіти. Отже, формальна чи інституціональна освіта, є лише одним, хоч і суттєвим, аспектом процесу отримання освіти. Останні дослідження доводять, що це не обов'язково важливий аспект [7].

З викладеного випливає наступний висновок. У ранньому віці, не очікуючи формальної шкільної освіти, потрібно забезпечити можливість розвитку особистості, враховуючи обмежені резерви дитини – фізичну, психічно-емоційну, когнітивну сферу, що формуються. Створювати можливості (ситуації) для їх розвитку і давати максимум матеріалу для предметно-перетворювальної діяльності, за яких дитина розвиватиме сама себе.

Роль дорослого на цьому етапі саморозвитку дитини зводиться до демонстрації засобу, що у подальшому стане патерном дій дитини. Чим адекватніший засіб до умов і потреб суспільно-історичного часу, в якому житиме дитина, тим краще вона буде підготовленою до життя. Таке розуміння ще чекає на осмислення сучасної педагогічної думки.

Отже, основним завданням освіти у процесі розвитку дитини стає потреба навчити, *як* досягти бажаного результату, тобто, озброїти особистість метаінструментарієм осягнення навколишньої дійсності. Це робить його загальним методом міждисциплінарного пізнання. Для особистості основним стає розуміння, а не знання.

Як зазначають О. В. Долженко і О. М. Тарасова, розуміння – творча діяльність, пов'язана з розширенням її внутрішньої реальності та збільшенням усвідомленості. За розумінням постає рух трансцендування й підвищення [2]. Спираючись на М. К. Мамардашвілі та О. М. П'ятигорського, які стверджують, що в основі знання закладено символічне відношення, яке виникає при особливому стані свідомості, О. В. Долженко й О. М. Тарасова зауважують, що потрапити в цей стан свідомості можливо за умов свободи й добровільності. Навчити такому «попаданню» неможливо, залишаючись у межах раціональної традиції й технічного обчислення. Цей стан неможливо підконтрольно відтворювати всередині системи освіти, що функціонує у режимі мас-медіа: воно не транслюється. Очевидно, такі стани свідомості відкриваються в живому співбутті, в умовах діалогу співсвідомості, у системі антропологічної спадкоємності та наслідування буття. З цього випливає, що не може бути визначених правил, рецептів, формальних технологій навчання творчості. Проте, є особливі, «неписані правила», сфера творчої грамотності, що не формалізується, які притаманні будь-якому виду діяльності, що складають сутність антропологічного наслідування досвіду буття [2].



Цікаве зауваження, яке має безпосереднє відношення до вищезазначеного, а також демонструє нелінійність, спонтанність розвитку особистості, робить В. М. Розін. За його спостереженнями, людина, яка є особистістю, не може діяти, як усі, за традицією чи звичаєм. Вона шукає опору у самій собі й світі, що відповідає її переконанням. Якщо ж її особистісне «Я» і світ перестають відповідати її сподіванням, людина рано чи пізно переживає кризу й змушена міняти те й інше. Необхідною умовою такої трансформації виступає вчинок і творчість. Вчинок дозволяє розійтися з минулим й зробити крок у майбутнє. Але, щоб це могло статися, особистість має здобути нове бачення, осмислити нову реальність, відчути себе іншою, що обов'язково передбачає творчість [6]. Ця теза містить кілька пунктів, що свідчать про відхід від лінійного мислення, утверджують людину, як складну систему, що самоорганізується й саморозвивається, а також легалізують творчість, як засіб самотворення й творення буття.

Таким чином, викладене переконує в необхідності застосування інших підходів до розвитку особистості, відмінних від застосовуваних у попередній епохи. Справедливо зазначає В. Г. Кремень, що «нелінійні системи функціонують у багатьох ситуаціях гнучкіше, збільшують можливість пристосування та здатність реагувати на непередбачувані, змінні умови і впливати на них» [4]. Відповідно до розуміння нелінійності розгортання сучасних процесів, що від-

буваються у технічних і гуманітарних галузях суспільства, необхідності відкритості й нерівноважності складних систем, як умови їхнього саморозвитку, постає необхідність використання синергетичного підходу у такій, суто антропологічній, сфері, як освіта, а також застосування аналогічних засад до розвитку особистості.

Використані літературні джерела

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/ua//often-requested/state-standards/>

2. Долженко О. В., Тарасова О. М. Система contra образования? // *Философские науки*, 2011. – № 3. – С. 17–32.

3. Кремень В. Г. Людиноцентризм в стратегіях освітнього простору / В. Г. Кремень. – К.: Педагогічна думка, 2009. – 520 с.

4. Кремень В. Г. Синергетика в освіті: контекст людиноцентризму // В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. – К.: Педагогічна думка, 2012. – 368 с.

5. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки // Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>

6. Розін В. М. Можем ли мы проектировать себя сами? // *Философские науки*, 2009. – № 12. – С. 8–26.

7. Heckman James J. Policies to foster human capital // *Research in Economics*. 2000. Vol. 54. P. 3–56.

